

Данило СУДИН

«РЕФЛЕКСИВНА СОЦІОЛОГІЯ» В УКРАЇНІ

**Бурдьє П. Рефлексивна соціологія.
Частина II: Чиказький воркшоп /
П'єр Бурдьє, Лоїк Вакан. —
Київ: Медуза, 2015. — 224 с.**

«Рефлексивна соціологія» — друга книга П'єра Бурдьє, перекладена українською мовою. Першою був «Практичний глузд» [11], але її годі знайти і прочитати. Тому можна було б говорити про перший доступний переклад П. Бурдьє, якби не декілька «але». По-перше, ця книга є перекладом вже за своїм походженням. Ж. Бодріяр міг би навіть назвати її прикладом «симулякру», адже оригіналу «Рефлексивної соціології» не існує: вона була створена перекладеною. Справа в тому, що це записи інтерв'ю П. Бурдьє зі своїм учнем Л. Ваканом. В одних вони розмовляли французькою, а тоді Л. Вакан це перекладав, а в інших — англійською, а тому П. Бурдьє здійснював переклад в процесі розмови. Втім, важливо, що сам текст є написаний іншою мовою, ніж та, якою П. Бурдьє послуговувався завжди. А спілкування чужою мовою впливає не лише на спосіб, але й на зміст висловлювання. Яскравим прикладом такої саморефлексії є стаття «Міф та значення» К. Леві-Строса [16], ідейним учнем якого можна вважати П. Бурдьє.

По-друге, ця книга не є перекладом «An Invitation to Reflexive Sociology» [17]: в ній міститься лише друга частина книги розмов П. Бурдьє та Л. Вакана. Структура оригінальної праці є такою: перша частина — передмова Л. Вакана, друга — «Чиказький воркшоп» (розмови про соціологію П. Бурдьє з Л. Ваканом, які були відповіддю на запитання студентів з Університету Чикаго), третя — «Паризький воркшоп» (виступ П. Бурдьє перед студентами в Вищій школі соціальних наук), четверта — післямова Л. Вакана з порадами, як варто читати тексти П. Бурдьє. На жаль, без передмови текст втрачає частину смислів і контекстів, які є необхідними для розуміння матеріалів і Чиказького, і Паризького воркшопів. По-перше, Л. Вакан проводить паралелі і розмежування між теорією П. Бурдьє та сучасними йому соціологами — Е. Гіденсом, перш за все. Теорія структурації Е. Гіденса в змістовій частині є майже ідентичною генетичному структуралізму П. Бурдьє, а відмінності часто існують лише на рівні термінів. Наприклад, поняття «габітус» в П. Бурдьє дуже близьке до «практичної свідомості» в Е. Гіденса тощо. По-друге, Л. Вакан намагається розмістити П. Бурдьє в контексті світової соціології: виявити походження його теорії, джерела її оригінальності та відмінності від теорій попередників. Особливо цікавими є спроби відділити ідею рефлексивної соціології

П. Бурдьє від ідеї рефлексивної соціології А. Гоулднера. По-третє, передмова дозволяє побачити і відчутти «сектантський» характер французької соціології: парадоксальну ситуацію, коли прихильники однієї теорії чи соціолога всіляко намагаються продемонструвати відсталість та недолугість інших теорій чи соціологів з іншою теоретичною позицією. Сам П. Бурдьє відомий такими скандалами, які розпочиналися як співпраця чи її можливість, а завершувалися різким протистоянням. Згадаю лише декілька з них. В 1960-х рр. П. Бурдьє виступив з гострою критикою А. Турена [31, с. XV, XXIV—XXV], хоча їхні бачення ролі соціології в житті суспільства, місця історії та історичних досліджень в соціології є майже ідентичними. В 1970—1980-х рр. П. Бурдьє мав гостру полеміку з Р. Будоном з приводу соціологічних досліджень французької системи освіти [29, с. 24]. Зокрема, Р. Будон запропонував пояснювати малу частку вихідців з робітничого класу серед студентів не через менший обсяг культурного капіталу в таких абітурієнтів, а через особливості робітничої культури, яка вимагає від чоловіків якомога швидше досягати економічної незалежності та починати виконувати роль годувальника сім'ї. Сам же П. Бурдьє в дослідженні «Репродукція» продемонстрував, що проблема саме в браку культурного капіталу: діти робітників не мають достатніх вмінь та навичок, які дозволяють їм успішно пройти вступні випробування. І хоча висновки Р. Будона ніяк не суперечили теорії П. Бурдьє, а навпаки — підтверджували їх, останній вирішив, що Р. Будон критикує його теорію. І третій конфлікт був в 1990-х рр. між П. Бурдьє та Л. Болтанські, хоча в 1970-х рр. вони тісно співпрацювали [14, с. 5]. Важливо розуміти, що всі ці соціологи є всесвітньо відомими, хоч і менш цитованими за свого опонента та противника. Складається враження, що П. Бурдьє конфліктував зі всіма науковцями, які не ставилися до нього як до наставника, а намагалися співпрацювати та висловлювати критику. Так-от, передмова Л. Вакана — це текст неофіта, який захоплений своїм вчителем. Це особливо видно у випадку порівнянь П. Бурдьє з Ч.Р. Мілзом, А. Гоулднером та Е. Гіденсом. Л. Вакан ніяк не може показати сутнісних відмінностей, але наголошує на філософських передумовах та практичних використаннях, які відрізняють цих соціологів від

П. Бурдьє, тобто намагається знайти відмінності там, де їх немає. Адаже без цих відмінностей П. Бурдьє може втратити свій статус і ореол неповторного і цілком оригінального мислителя.

Чим книга П. Бурдьє може бути цікавою українському читачеві? Проблема в тому, що пік інтересу до П. Бурдьє на пострадянському просторі припав на кінець 1990-х — початок 2000-х років. Тоді російські видавці опублікували чотири монографії та п'ять збірок статей цього автора [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. Аналогічна ситуація і з польськими перекладами, яких також доволі багато (вісім монографій та дві збірки статей) [18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27]. Цікаво, що більшість російських видань є доступні онлайн [33]. Отже, познайомитися з теорією П. Бурдьє можна з інших перекладів. Чи має в такому випадку «Рефлексивна соціологія» значення для сучасного читача? Цей текст не є вступом до теорії П. Бурдьє, про що застерігає Л. Вакан у передмові: не чекайте від тексту чіткого і стрункого викладу всіх положень та дефініцій. Для того, щоб зрозуміти книгу, слід орієнтуватися в більшості текстів П. Бурдьє, знати їхні основні положення. Книга призначена для такого читача, який вже щось знає, але не впевнений, чи добре зрозумів складну мову П. Бурдьє. Особливо це гарно видно на уривку, коли Л. Вакан просить П. Бурдьє пояснити поняття «габітус», а той відповідає:

Я так часто пояснював значення і функції поняття габітусу, що зараз вагаюся, чи варто до нього знову повертатися — чи не ризикую я повторюватися і спрощувати замість пояснювати? [12, с. 83].

Отже, для своєрідного «Вступу до Бурдьє» текст є занадто складним і вимагає солідного підґрунтя, а для читача, який знайомий з генетичним структуралізмом, текст може видатися занадто пустослівним. Так, в ньому пояснюються і коментуються ті чи інші поняття, але деякі абзаци та сторінки не містять нової інформації, яка б не була відома з інших праць П. Бурдьє. Той же Л. Вакан в передмові зазначає, що три книги П. Бурдьє є принципово важливими для інших наук. Перша книга — «Практичний глузд», яка є особливо актуальною для антропологів. Друга книга — «Репродукція», яка має бути настільною для педагогів. І третя — «Розрізнення», яка має бути настільною для всіх соціологів [17,

р. 4—5]. З останнім неможливо не погодитися: згідно з опитуванням соціологів, проведеним Міжнародною соціологічною асоціацією в 1998 р., ця книга входить в першу десятку тих, які слід прочитати, щоб стати соціологом [32]. Втім, для українських читачів вона може бути доступна лише в оригіналі чи англійському перекладі. Як і для російських, але не польських, між іншим.

Перевага цього тексту — український переклад. П. Бурдьє нарешті заговорить до читачів українською мовою. А це вже немало, адже йдеться про термінологію, яку раніше дослідники запозичали з російських перекладів, тобто робили інтуїтивний переклад з перекладу. З цього погляду текст «Рефлексивної соціології» є важливим і актуальним.

З жалем треба зазначити, що в перекладі трапляються неузгодженості та помилки. Наприклад, в тексті фігурує «абстрагований емпіризм» [12, с. 154], хоча йдеться про «абстрактний емпіризм» — поняття, запропоноване Ч.Р. Мілзом на позначення ситуації, коли емпіричні дослідження не приносять нового знання про соціальну реальність, а максимум, на що здатні, це підтвердити знання, отримані завдяки здоровому глузду. Деякі хиби перекладу є результатом того, що сама праця оригінально була перекладом. Наприклад, на с. 201 згадується праця П. Бурдьє «Логіка практики», хоча в оригіналі вона мала назву «Le Sens Pratique» (в укр. перекладі — «Практичний глузд»), а от в англійському перекладі стала «The Logic of Practice».

Українську соціологію зокрема та гуманітаристику загалом слід привітати з появою «українського» П. Бурдьє. Але важливо розуміти, що його теорія сформувалася в 1970—1980-х рр., а тому станом на 2015 р. вона не може вважатися надто сучасною. Зокрема, слід згадати роботи Б. Латура [30; 15] чи Л. Болтанські [1], які є найбільш яскравими представниками французької пост-Бурдьєанської соціології [13, с. 5]. А у випадку американської соціології неможливо оминати увагою Р. Колінза з теорією послідовностей інтеракційних ритуалів (*interactional ritual chains*) [28]. Тому роботи П. Бурдьє — це драбина, яку слід відкинути, видержись нею нагору: неможливо бути соціологом-фахівцем, не знаючи його теорії, але так само неможливо бути добрим фахівцем, зупинившись лише на теорії П. Бурдьє.

1. Болтански Л. Критика и обоснование справедливости. Очерки социологии градов / Люк Болтански, Лоран Тевено. — Москва : Новое литературное обозрение, 2013. — 576 с.
2. Бурдьє П. Воспроизводство: элементы теории системы образования / Пьер Бурдьє, Жан-Клод Пассрон. — Москва : Просвещение, 2007. — 267 с.
3. Бурдьє П. Начала. Choses dites / Пьер Бурдьє. — Москва : Socio-Logos, 1994. — 288 с.
4. Бурдьє П. О телевидении и журналистике / Пьер Бурдьє. — Москва : Гнозис, 2001. — 159 с.
5. Бурдьє П. Общедоступное искусство. Опыт о социальном использовании фотографии / Пьер Бурдьє, Люк Болтански, Робер Кастель, Жан-Клод Шамборедон. — Москва : Праксис, 2014. — 456 с.
6. Бурдьє П. Политическая онтология Мартина Хайдеггера / Пьер Бурдьє. — Москва : Праксис, 2003. — 272 с.
7. Бурдьє П. Практический смысл / Пьер Бурдьє. — Санкт-Петербург : Алетейя, 2001. — 562 с.
8. Бурдьє П. Социальное пространство: поля и практики / Пьер Бурдьє. — Москва : Институт экспериментальной социологии ; Санкт-Петербург : Алетейя, 2007. — 576 с.
9. Бурдьє П. Социология политики / Пьер Бурдьє. — Москва : Socio-Logos, 1993. — 336 с.
10. Бурдьє П. Социология социального пространства / Пьер Бурдьє. — Москва : Институт экспериментальной социологии ; Санкт-Петербург : Алетейя, 2007. — 288 с.
11. Бурдьє П. Практичний глузд / П'єр Бурдьє. — Київ : Український Центр духовної культури, 2003. — 503 с.
12. Бурдьє П. Рефлексивна соціологія. Частина II: Чиказький воркшоп / П'єр Бурдьє, Лоїк Вакан. — Київ : Медуза, 2015. — 224 с.
13. Ковенева О. Французская прагматическая социология: от модели «градов» к теории «множественных режимов вовлеченности» / О.В. Ковенева // Социологический журнал. — 2008. — № 1. — С. 5—21.
14. Копосов Н. Грамматика демократии: «Социология градов» Люка Болтански и Лорана Тевено / Николай Копосов // Болтански Л., Тевено Л. Критика и обоснование справедливости. Очерки социологии градов. — Москва : Новое литературное обозрение, 2013. — С. 5—15.
15. Латур Б. Пересборка социального: введение в акторно-сетевую теорию / Бруно Латур. — Москва : Издательский дом Высшей школы экономики, 2014. — 384 с.
16. Леві-Стросс К. Міт та значення / Клод Леві-Стросс // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. — Львів : Літопис, 2001. — С. 448—462.
17. Bourdieu P. An Invitation to Reflexive sociology / Pierre Bourdieu, Loic J.D. Wacquant. — Chicago : The University of Chicago Press, 1992. — 332 p.
18. Bourdieu P. Dystynkcja: Społeczna krytyka władzy sądzienia / Pierre Bourdieu. — Warszawa : Wydawnictwo naukowe SCHOLAR, 2005. — 682 s.

19. Bourdieu P. Medytacje pascaliańskie / Pierre Bourdieu. — Warszawa : Oficyna Naukowa, 2006. — 366 s.
20. Bourdieu P. Męska dominacja / Pierre Bourdieu. — Warszawa : Oficyna Naukowa, 2004. — 160 s.
21. Bourdieu P. O telewizji. Panowanie dziennikarstwa / Pierre Bourdieu. — Warszawa : Wydawnicwo naukowe PWN, 2009. — 80 s.
22. Bourdieu P. Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego / Pierre Bourdieu. — Kraków : Universitas, 2007. — 531 s.
23. Bourdieu P. Reprodukacja: Elementy teorii systemu nauczania / Pierre Bourdieu, Jean-Claude Passeron. — Warszawa : Wydawnicwo naukowe PWN, 2006. — 358 s.
24. Bourdieu P. Rozum praktyczny. O teorii działania / Pierre Bourdieu. — Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009. — 185 s.
25. Bourdieu P. Szkic teorii praktyki, poprzedzony trzema studiami ta temat etnologii Kabylów / Pierre Bourdieu. — Kęty : Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2007. — 290 s.
26. Bourdieu P. Zaproszenie do socjologii refleksyjnej / Pierre Bourdieu, Loic J.D. Wacquant. — Warszawa : Oficyna Naukowa, 2001. — 306 s.
27. Bourdieu P. Zmysł praktyczny / Pierre Bourdieu. — Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008. — 290 s.
28. Collins R. Łańcuchy rytuałów interakcyjnych / Randall Collins. — Kraków : Zakład Wydawniczy «Nomos», 2011. — LII + 462 s.
29. Kłoskowska A. Teoria socjologiczna Pierre'a Bourdieu. Wstęp do wydania polskiego / Antonina Kłoskowska // Bourdieu P., Passeron J.-C. Reprodukacja: Elementy teorii systemu nauczania. — Warszawa : Wydawnicwo naukowe PWN, 2006. — S. 11—52.
30. Latour B. Nigdy nie byliśmy nowoczesni. Studium я antropologii symetrycznej / Bruno Latour. — Warszawa : Oficyna Naukowa, 2011. — 206 s.
31. Pyka R. Teoria działania i samotworzenia się społeczeństwa jako nowatorski wkład Alaina Touraine'a do współczesnej socjologii francuskiej i światowej / R. Pyka // Touraine A. Samotworzenie się społeczeństwa. — Kraków : Zakład Wydawniczy «Nomos», 2010. — S. IX—XXVIII.
32. Books of the Century [електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.isa-sociology.org/books/books10.htm>
33. Социологическое пространство Пьера Бурдьё [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bourdieu.name/>.